

تحلیل روند تغییرات و تحولات روستاهای دهستان دلفارد با تأکید بر نقش شهر جیرفت

علی حاجی نژاد^{۱*}، ابودر پایداری^۲، حبیب‌الله بیاد^۳

۱- دانشیار، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۲- استادیار، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

۳- کارشناس ارشد، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۳۰ آذر ۱۳۹۴

تاریخ پذیرش: ۰۵ اسفند ۱۳۹۴

هدف تحقیق حاضر تحلیل روند تحولات ساختاری کارکردی نواحی روستایی با تأکید بر کارکردهای شهری در دهه اخیر در دهستان دلفارد بود. همسو با هدف، سؤال تحقیق بدین صورت مطرح شده است: روند تغییر و تحولات روستاهای دهستان دلفارد در دهه اخیر چگونه است؟ نوع این تحقیق توصیفی تحلیلی بود و در آن برای گردآوری و تحلیل داده‌ها از روش‌های کمی و کیفی استفاده شده بود. برای گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای و میدانی با ابزار بررسی آمار سازمانی و پرسشنامه برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و الگوی ارزیابی تولید وزنی تجمعی استفاده شد. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل ساکنان، صاحب‌نظران محلی و شورا و دهیاران روستاهای دهستان دلفارد بود. حجم جامعه نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۸۶ نفر تعیین و با روش سهمیه‌ای برحسب سهم جمعیتی بین روستاها توزیع شد. نتایج حاصل از تحلیل آمار سازمانی و مصاحبه و مشاهده نشان داد که تغییرات ملموس و عینی در زمینه سکونت و معیشتی و جمعیتی روستاهای دلفارد ملموس بود. نتایج آزمون تی نیز نشان داد در سال‌های اخیر تغییرات چشمگیری، به‌ویژه در ابعاد کالبدی و فرهنگی و اجتماعی اقتصادی، در روستاهای دلفارد رخ داده بود که این تغییرات عمدتاً مثبت و سازنده به حساب می‌آمد. همچنین یافته‌های حاصل از الگوی ارزیابی تولید وزنی تجمعی نشان داد که روستاهای دره‌ای، درمزار و انجیر بازویبه بیشترین نرخ تغییرات را داشته است. با توجه به یافته‌ها می‌توان فرضیه تحقیق را تأیید کرد و نتیجه گرفت در دهه اخیر تغییر و تحولات نواحی روستایی دهستان دلفارد در بیشتر زمینه‌ها روندی پویا و زاینده دارد.

کلیدواژه‌ها:

توسعه پایدار، کارکردهای شهری، تحولات روستایی، مدل ارزیابی تولید وزنی تجمعی، دهستان دلفارد

۱. مقدمه

در قالب نقش «زمینه‌ساز و تسهیل‌گر توسعه» یا نقش «کارگزار و مجری امور» بررسی می‌شود.

در طول زمان سکونتگاه‌های روستایی به‌عنوان فضایی جغرافیایی، خواسته یا ناخواسته، همواره متأثر از عوامل گوناگون طبیعی، اجتماعی فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در حال تغییر و تحول و تکامل بوده است. در میان عوامل مؤثر بر روند تحولات به‌وجودآمده در فضاهای سکونتگاهی، نقش برنامه‌ریزی انسانی، به‌ویژه در سده اخیر، از اهمیت بیشتری برخوردار بوده است (Rahmani Fazli & Parishan, 2009).

رواج شیوه‌های نوین معیشت و زندگی در مناطق روستایی، چهره مناطق روستایی را دگرگون و ساختارهای اقتصادی و اجتماعی و اکولوژیکی جدیدی را خلق کرده است (Rezvani, Sadeqlo, & Sojasi, 2011). دگرگونی ساختاری کارکردی سکونتگاه‌های روستایی، با تحول شیوه زیست روستاییان همراه می‌شود و بدین‌سان بستری برای تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به عرصه‌های در حال گذار فراهم می‌آید. تحول و دگرگونی در فعالیت‌ها و ویژگی‌های اجتماعی و

روند تغییرات سکونتگاه‌های انسانی از گذشته تاکنون، تداوم داشته است و این تغییرات تابع دو دسته عوامل درون‌زا و برون‌زا انجام می‌شود. این روند که می‌تواند مثبت یا منفی باشد، نقش عوامل مختلف درونی مانند عوامل طبیعی و اجتماعی اقتصادی و عوامل بیرونی مانند تأثیر حکومت و تصمیمات سیاسی و ارتباط با فضاهای شهری و روستایی دیگر را بر تحولات نواحی روستایی نشان می‌دهد.

در عرصه‌های مختلف مکانی فضایی، عوامل گوناگونی به ساختار سکونتگاه‌های روستایی ویژگی می‌بخشد. شکل و الگو و عملکرد سکونتگاه‌های روستایی نمایانگر نحوه تعامل عوامل محیطی اکولوژیک، مناسبات اجتماعی اقتصادی، مجموعه سیاست‌گذاری‌ها و روندهای مکانی فضایی در بستر زمان است (Saidi & Ahmadi, 2011). تأثیرات سکونتگاه‌های بیرونی بر روند تغییرات و توسعه روستاها در قالب نقش «خلاق یا گسترشی» یا نقش «انگلی» شناخته شده است. همچنین تأثیرات سیستم حکومتی و تصمیم‌گیری‌های سیاسی نیز

* نویسنده مسئول:

دکتر ابودر پایداری

نشانی: زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، گروه جغرافیای انسانی.

تلفن: ۰۲۸۰ ۹۴۰۰۲۸۰ (۹۱۳) ۹۸+

پست الکترونیکی: aboozarpaidar@gep.usb.ac.ir

سیاست‌گذاری‌ها در روند تغییرات فضاهای روستایی و نقش عوامل و مناسبات درونی روستاها بر روند تغییرات روستاها. در ادامه به مهم‌ترین این پژوهش‌ها اشاره می‌شود:

۱. **یانکسون (۲۰۰۴)** در تحقیق خود با عنوان «شهرهای کوچک و توسعه غیرمتمرکز در غنا» نتیجه گرفت که هدف افزایش امکانات و تقویت سرمایه‌ها در نواحی تنها رشد این مراکز نیست؛ بلکه تقویت پیوندهای روستاشهری و تقویت کشاورزی در پسرانه‌ها و به‌وجودآوردن فرصت‌های اشتغال برای کشاورزان است.

۲. **رضوانی (۲۰۰۰)** در تحقیق خود با عنوان «تحلیل الگوی روابط و مناسبات شهر و روستا در نواحی روستایی اطراف تهران» نشان داد که شکل‌گیری کارکردهای روستاهای اطراف تهران به‌دلیل تحولات کالبدی، فضایی و اقتصادی-اجتماعی به‌صورت خودجوش بوده و اثرات نامطلوبی را هم بر روند تغییرات روستاهای اطراف و هم بر خود شهر تهران برجای گذاشته است.

۳. **میرزایی و همکاران (۲۰۱۳)** در تحقیق خود با عنوان «تحلیل اثرات روابط شهر و روستا در میزان توسعه یافتگی روستاها؛ دهستان حومه» تأثیرات روابط شهر و روستا را بر روند تغییرات روستایی نامطلوب می‌دانند. در این تحقیق مهم‌ترین فرایند مؤثر بر روند تغییرات کالبدی و اجتماعی و اقتصادی روستاها، تأثیرات شهرهای مجاور معرفی شده است که روندی نامطلوب را به لحاظ توسعه پایدار روستاها ایجاد کرده است.

۴. **علی‌زاده و همکاران (۲۰۱۳)** در تحقیق خود با عنوان «بررسی روابط شهر و روستا (روستاهای دهستان عشق‌آباد با شهر نیشابور)» نتیجه گرفتند کیفیت تأثیرگذاری شهر نیشابور بر روستاهای دهستان عشق‌آباد به‌دلیل نبودن امکانات کافی، نزدیکی فاصله، اختلاف فاحش سطح خدمات بین نیشابور و دهستان عشق‌آباد و... نامطلوب است.

۵. **سعیدی (۲۰۱۱)** در تحقیق خود با عنوان «پویای ساختاری کارکردی؛ رویکرد نظام‌وارگی در مطالعات مکانی فضایی» نتیجه گرفتند که پویای ساختاری کارکردی بر این باور استوار است که میان ساختار و کارکرد پدیده‌های مکانی فضایی نوعی پیوستگی نظام‌وار حاکم است و یکی بدون حضور متناسب دیگری، امکان تحقق نمی‌یابد. نگاه ساختاری کارکردی می‌کوشد بر پایه شناخت نظام‌های مکانی فضایی، توسعه‌پذیری نظام‌های مکانی فضایی را واریسی کند.

۶. **وودز (۲۰۱۱)** در تحقیق خود با عنوان «جغرافیای روستایی؛ فرایندها، واکنش‌ها و تجربه‌های بازساخت روستایی» نشان داد الگوهای جدید زندگی چشم‌اندازهای نواحی روستایی را دچار تغییر و تحول می‌کند: تحولی که سبب گسترش ناموزون سکونتگاه‌های روستایی و تغییر الگوهای زراعی بوده است. وی نقش جهانی شدن را بر تحول روستاها بررسی و تحولات کشاورزی و اقتصادی روستاها، تغییر اجتماعات محلی و تغییرات زیست‌محیطی نواحی

اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی به‌عنوان پدیده‌ای پویا، از طریق گسترش فیزیکی و کالبدی روستا و افزایش کارکردها و افزایش جمعیت در سکونتگاه مشخص می‌شود که در این میان تعدادی از سکونتگاه‌ها را به خود وابسته می‌کند و در بعضی موارد از رشد و گسترش درخور توجهی برخوردار می‌شود. بنابراین فرایندهای توسعه اقتصادی و اجتماعی و سیاسی در بسیاری از کشورها نواحی روستایی را دوباره شکل می‌دهد (Labrianidis, 2004).

تحولاتی که در همه عرصه‌های زندگی روستایی رخ داده است، پارامتری از روستاها را در مسیر توسعه (فراز) و تعدادی را رو به رکود (سراشیبی) قرار داده است. باین‌حال بسیاری از مناطق روستایی کشور در فرایند چنین تحولاتی، با پویایی ساختاری کارکردی همراه روند توسعه آن‌ها مطلوب است. همه مناطق روستایی درجه پویایی یکسانی ندارد؛ براین‌اساس تشخیص درجه تحولات نواحی روستایی در پهنه جغرافیایی می‌تواند در تعیین راهبردها برای ادامه برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه نواحی روستایی مؤثر باشد (Wirth, 1938).

مجموعه روستایی دلفارد که در ۴۵ کیلومتری شمال‌غربی شهرستان جیرفت قرار گرفته، در سال‌های اخیر تحولات گوناگونی را پشت‌سر گذاشته است. تحولات ساختاری کارکردی در دهستان دلفارد عبارت است از: موقعیت مکانی مناسب منطقه، قرارگرفتن آن بر سر راه ارتباطی جیرفت کرمان و جیرفت‌بافت، اختلاف فاحش دمای این دهستان درم‌ای با شهر جیرفت، هوای مطلوب و تنوع جاذبه‌های گردشگری آن. همچنین به‌دلیل تنوع روستاهای این دهستان و نمود ظواهر متفاوتی از تغییرات در آن‌ها، سنجش میزان تحولات ساختاری کارکردی و شناخت عواملی که در تحولات روستایی نقش داشته‌اند ضرورتی بنیادین است. اگر این امر در دستور کار تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان توسعه روستایی قرار نگیرد، این احتمال وجود دارد که نواحی روستایی نتواند در فرایند چنین تحولاتی به توسعه و پیشرفت مطلوب دست یابد.

با توجه به اینکه امروزه مأموریت جغرافی‌دانان، به‌عنوان ناظران و مشاوران واقعی توسعه مکانی این است که کیفیت و جهت تغییرات اقتصادی-اجتماعی و مکانی فضایی را رصد کنند، می‌توان هدف تحقیق حاضر را تحلیل روند تحولات ساختاری کارکردی در روستاهای دهستان دلفارد دانست. همسو با هدف، سؤال تحقیق بدین‌صورت مطرح شده است: روند تغییر و تحولات روستاهای دهستان دلفارد در دهه اخیر چگونه است؟

۲. مروری بر ادبیات موضوع

پیشینه تحقیق

در زمینه تحولات ساختاری کارکردی روستاها پژوهش‌های بسیاری انجام و نتیجه آن‌ها در سه گروه ارائه شده است: نقش رابطه شهر و روستا بر روند تغییرات و توسعه روستاها، نقش

روستایی را تشریح کرد.

شهری در مقیاس منطقه‌ای و محلی استوار است.

رواج راهبردهای توسعه بازارمحور و تأکید بر تولیدهای کشاورزی صادراتی از پیوند اقتصادی روستاها با بازارهای بیرونی حکایت دارد که شهرها در اینجا به‌عنوان بازیگری کلیدی در پیوند پس کرانه‌های روستایی با بازارهای محلی و فرامحلی عمل می‌کند (Tacoli, 2003). به‌طور کلی تأثیرگذاری شهرها بر روستاها با دو الگوی «انگلی» و «گسترش یا خلاق» شناخته می‌شود. اگر تأثیرگذاری شهر بر روند توسعه روستایی در قالب بهره‌برداری بیشتر از منابع روستایی باشد، جریان یک‌طرفه و بهره‌برداری شهر از روستاهای پیرامون است و مفهوم شهر انگلی را متبادر می‌کند (Afrakhteh, 1999). مطالعاتی که در زمینه ارتباط شهر و روستاها در ایران انجام شده است، عمدتاً از تأثیرات منفی این ارتباط بر روند تغییرات توسعه روستایی حکایت دارد.

در کشور ایران که اقتصاد سیاسی و نفتی نقشی تعیین‌کننده در وضعیت خدماتی و سطح امکانات دارد، سطح برخورداری و توسعه‌یافتگی فضاهای روستایی عمدتاً ناموزون است و برحسب فرصت‌ها و استعدادهای درونی مکان‌ها نیست؛ اما از آنجایی که نظام سیاسی حاکم بر سرزمین‌ها تعیین‌کننده وضعیت و کیفیت چنین عواملی است، نقش نظام سیاسی، درجه تمرکز آن، ویژگی‌های اقتصاد سیاسی و کیفیت تصمیمات مسئولان در ارائه خدمات و امکانات و در نهایت، تحقق توسعه پایدار روستایی را اساسی می‌دانند.

نقش واقعی دولت در توسعه‌یافتگی روستایی را عمدتاً می‌توان در زمینه‌سازی و توسعه بخش‌های زیرساختی، گردشگری، رفاهی، تولیدی و صنعتی دانست و نقش تسهیل‌گری دولت در محرومیت‌زدایی به‌قدری مهم است که نمی‌توان آن را با نقش مردم محلی، سرمایه‌گذاران خصوصی و سرمایه‌گذاران خارجی جایگزینی کرد (Lotfi, Ahmadi, & Hassanzadeh, 2009). بنابراین می‌توان گفت که نقش دولت در بازساخت اقتصاد روستایی باید سیاست‌گذاری و زمینه‌سازی باشد؛ درحالی‌که امروزه به پشتوانه اقتصاد نفتی، دولت خود را به‌عنوان کارگزار و متصدی نشان داده است. متأسفانه دخالت‌های دولت در توسعه روستایی کشور ایران معطوف به جنبه‌های سیاسی، مذهبی، فرهنگی و حتی ایدئولوژیکی است و کمتر به جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی توجه دارد (Lotfi et al., 2009).

در کشورهایی با نظام سیاسی بسیط و اقتصاد نفتی، دو عامل اقتصاد نفتی و ساخت سیاسی در ارتباط با یکدیگر سبب شده است که دولت خود را کمتر نیازمند مردم و مکان‌های جغرافیایی ببیند و در نتیجه، برخی مناطق و حوزه‌های جغرافیایی کشورها که استعداد و ظرفیت بالایی دارند، ممکن است در چرخه برنامه‌ریزی و مدیریت واقع نشوند (Gwartney, Holcombe, & Lawson, 1998). امروزه تولید و تغییر فضاهای سکونتگاهی در سطح چشمگیری به اقتصاد سیاسی بازمی‌گردد. دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا اصولاً فضا را پدیده‌ای می‌داند که تولید می‌شود و تغییر می‌کند. نتیجه تلاش‌های

لابریاندیس (۲۰۰۴) در تحقیق خود با عنوان «آینده تغییرات در نواحی حاشیه‌ای و روستایی اروپا» نتیجه گرفت که در بازساخت روستایی تفاوت در ساخت‌های مکانی و گروهی و فردی، کارکرد اقتصادی و اکولوژیکی روستاها مطرح است که عواملی مانند تراکم جمعیت، نرخ رشد جمعیت، اندازه مسکن، ساختار اقتصادی محلی و چشم‌انداز طبیعی را در برمی‌گیرد.

مبانی نظری

فرایندهای توسعه اقتصادی و اجتماعی و سیاسی در بسیاری از کشورها، نواحی روستایی را دوباره شکل می‌دهد (Labrianidis, 2004). هریک از سکونتگاه‌های موجود در یک قلمرو تقسیمات اداری و سیاسی در درجه متفاوتی از تحولات ساختاری کارکردی و تغییرات در سبک زندگی و فعالیت قرار دارد. در این میان مثبت‌بودن تحولات نواحی روستایی کشور می‌تواند نابرابری سطح توسعه در بین نواحی مختلف را در فضای جغرافیایی کشور کاهش دهد. این امر از اهداف بنیادین سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی توسعه پایدار برای ایجاد تعادل فضایی به‌شمار می‌رود (Rezvani et al., 2011). طی ده‌های گذشته، تغییر و تحولات زیادی در سیستم‌های سکونتگاهی در جهان رخ داده است. در سال‌های اخیر در نواحی روستایی، فعالیت‌های سودآور در حال جایگزینی با کشاورزی سنتی و فعالیت‌های کم‌بازده است. موضوعی که خود در اثر تغییرات فناورانه و آگاهی انسان صورت می‌گیرد و منشأ تغییرات در ترکیب نیروی کار، جابه‌جایی انسان، شیوه‌های تولید، تقسیم کار و تغییرات روابط اقتصادی-اجتماعی می‌شود. در نهایت، نتیجه چنین تغییراتی به تغییرات الگوهای مکانی فضایی می‌انجامد.

در تغییرات نقاط روستایی عوامل متعددی مانند موقعیت و ویژگی‌های طبیعی و ارتباطات فیزیکی و غیرفیزیکی دخیل است. به‌عبارت‌دیگر، توسعه فضاهای جغرافیایی در واقع باید تابع عوامل درون‌زا باشد؛ اما در عین حال عوامل برون‌زا به‌ویژه میزان و کیفیت ارتباط با فضاهای شهری و همچنین سیاست‌گذاری‌ها و تصمیمات دولتی در زمینه ارائه خدمات و امکانات به فضاهای روستایی نقشی بسیار تعیین‌کننده دارد.

درباره نقش ارتباط فضاهای سکونتگاهی با یکدیگر بر روند تغییرات، داگلاس معتقد است اگر روابط بین روستاها، شهرک‌ها و شهرها به‌صورت شبکه‌ای ایجاد و کارکردهای ارتباطی، آموزشی، بهداشتی، زیرساختی و... برقرار شود علاوه بر رفاه، رشد پایدار اقتصادی نیز محقق خواهد شد. درحقیقت با هندسی تلقی کردن سازمان فضایی فعالیت، نظریه نظام شبکه‌ای سکونتگاه‌ها شکل می‌گیرد که بر پیوندهای شهری روستایی تأکید دارد (Douglass, 1999). این نظریه، نگرشی نسبتاً متنوع و منعطف و جامع‌نگر به توسعه منطقه‌ای را پیش می‌کشد که بر هماهنگ‌سازی و ادغام توسعه روستایی با توسعه

روستاهای را دارد. در اکولوژی اجتماعی، موضوع چرخه حیات با عنوان توالی و تسلسل اکولوژیکی مطرح شده است. این موضوع به همه تغییرات اجتماعی فرهنگی اطلاق می‌شود که در نتیجه حرکت‌های جمعیتی و گروهی حاصل می‌آید (Shakoi, 1987). بر مبنای این الگو هر محصول و کسب‌وکار یا هر پدیده در یک برهه از زمان شکل می‌گیرد (متولد می‌شود)، رشد می‌کند و به مرحله بلوغ می‌رسد (Aliahmadi, 2001). در روند روبه‌رشد به‌کارگیری چرخه حیات در تحلیل شکل‌گیری سازمان‌های تسلیمی (۱۹۹۷) بیان می‌کند که سازمان (در اینجا روستا) در محیط قرار دارد و محیط هم برای خودش متناسب با آن دوره زمانی دچار تحولاتی می‌شود؛ یعنی سازمان‌های مراحل را پشت‌سر می‌گذارد که خود متأثر از شرایط و عوامل محیطی است.

توسعه پایدار نیز از جمله رویکردهای نوین در استمرار پایدار روابط انسان و محیط و مدیریت استفاده از منابع است و ابعاد مختلفی را نیز شامل می‌شود. گذار در این رویکرد در ارتباط با پایداری و ماندگاری سکونتگاه‌های روستایی مطرح می‌شود که می‌تواند در ارتباط با سکونتگاه‌های دیگر زمینه‌های احیای رشد، برآوردن نیازهای اساسی، حفاظت و توجه به منابع پایه، بهره‌برداری مناسب از فناوری و پیوند محیط و اقتصاد را برای بهره‌برداری پایدار و مستمر فراهم آورد.

معیارها و شاخص‌های سنجش میزان تغییرات در نواحی روستایی

معیار سنجش تغییرات در نواحی روستایی، شاخص‌هایی است که می‌تواند ابزار مفیدی برای برنامه‌ریزی و مدیریت روستایی به‌شمار آید و ابعاد مختلف تحولات را به‌خوبی منعکس سازد. در تحقیق حاضر، مبنای عمل در گزینش شاخص‌ها در ابتدا بر اساس پیشینه داخلی و خارجی و مبنای نظری بود و پس از تطبیق با شرایط منطقه مطالعه‌شده، در نهایت از ده شاخص برای سنجش میزان تغییرات استفاده شد (جدول شماره ۱). همچنین می‌توان این معیارهای ده‌گانه را در قالب ابعاد توسعه روستایی (کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، و محیطی) خلاصه کرد (تصویر شماره ۱).

منطقه بررسی شده

مرکز دهستان دلفارد روستای رضی‌آباد از بخش ساردوییه در

صاحب‌نظران برای کشف سازوکارهای حاکم بر تولید و بازساخت فضا این است که اقتصاد سیاسی به‌مثابه ریشه و علت بنیادین تولید و بازساخت فضاهای سکونتگاهی به‌شمار می‌آید. در اینجا بر رابطه تنگاتنگ سیاست، اقتصاد و جامعه تأکید می‌شود.

دیوید هاروی در ارتباط بین بازساخت فضا و فرایندهای اجتماعی معتقد است که درک فضا و پیچیدگی‌های آن مستلزم شناخت فرایندهای سیاسی اجتماعی و بالعکس، شناخت فرایندهای سیاسی اجتماعی مستلزم درک اشکال و تحولات فضایی است. سیمای فضایی هر مکان جغرافیایی در واقع نشان‌دهنده ارتباطات اجتماعی و سیاسی حاکم بر آن است (Alsayyad, 1993).

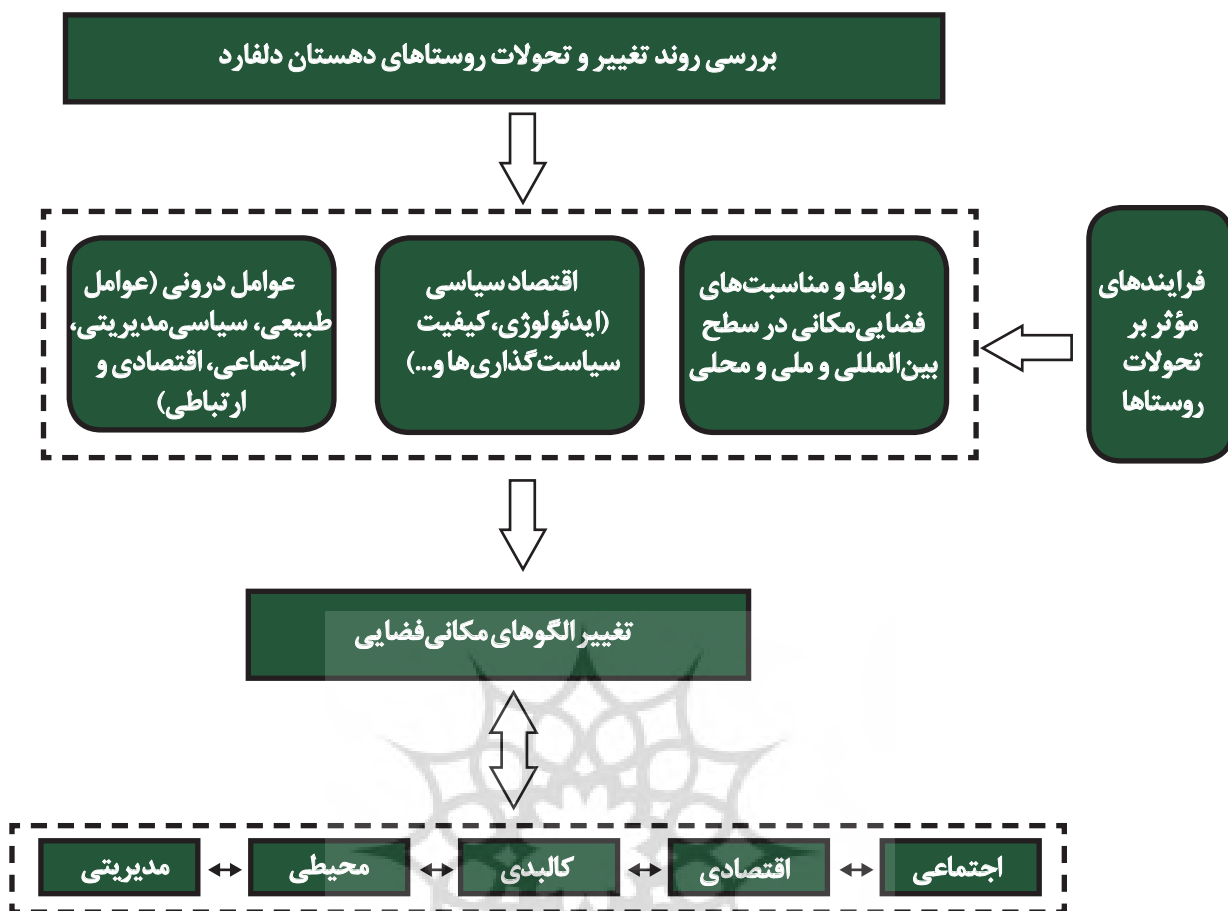
چنین برداشتی الگوی توسعه را فرایندی از پایین به بالا می‌داند که زمینه بهبود معیشت و زندگی ساکنان یک فضای جغرافیایی را فراهم می‌آورد. درباره چنین تحولاتی، دیدگاه‌ها و رویکردهای متعددی وجود دارد که از بارزترین آن‌ها می‌توان به رویکرد توسعه روستاشهری داگلاس و کارکردهای شهری راندینلی (Douglass, 1999)، دیدگاه‌های جامعه‌شناسان توسعه‌گرا (طرفداران نظریه نوسازی) با پیشگامی مرتون و پارسونز (که توسعه را ذاتی ساختار اجتماعی و تغییر اجتماعی را ناشی از عوامل خارجی می‌دانند) (Ghafari, 1999)، رویکردهای ساختارگرا و کارکردگرا، پویای ساختاری کارکردی و نظریه چرخه حیات اشاره کرد. در جغرافیای ساختاری، شرایط و ساختارهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بر توزیع ثروت و درآمد و قدرت حاکمیت دارد و این ساختارها شیوه زندگی و مسیر تحرک اجتماعی انسان را تعیین می‌کند (Unwin, 1992).

فرض اساسی نظریه پویای ساختاری کارکردی بر این واقعیت استوار است که کلیت نظام فضایی در محیط خود، در تعاملی چندبُعدی و بسیار پیچیده بین اجزای گوناگون محیطی اکولوژیک و اجتماعی اقتصادی قرار دارد که در نتیجه با نوعی پویایی در گذر زمان، پیوسته در معرض تغییر قرار دارد (Saidi, 2012). بدین ترتیب پویای ساختاری کارکردی به‌مثابه نگرشی کاربردی هم با ساختارها و کارکردهای ذهنی و هم با ساختارهای عینی سروکار دارد.

نظریه «چرخه حیات» نیز قابلیت تبیین تحولات رخ داده در

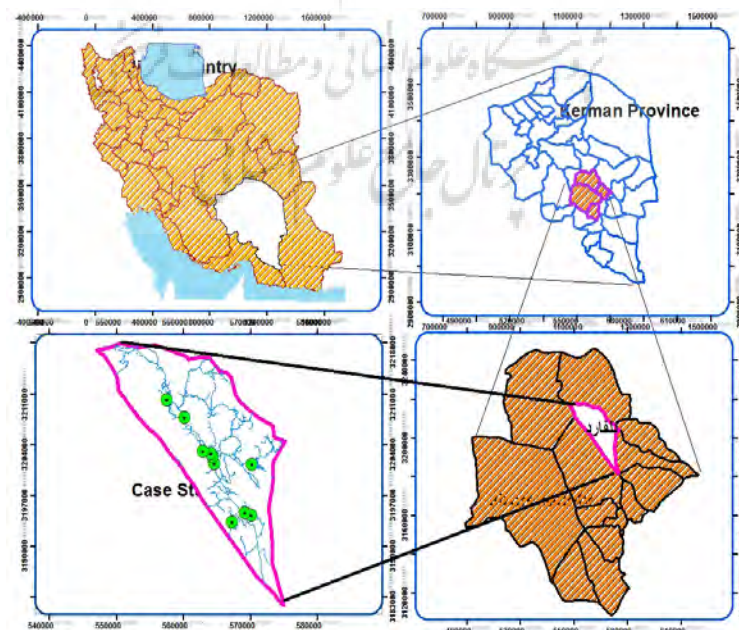
جدول ۱. ابعاد تغییرات در نواحی روستایی.

تغییرات مسکن		تغییرات گردشگری	
تغییرات الگوی اراضی کشاورزی	تغییرات الگوی محصولات کشاورزی	تغییرات بخش تجارت و بازرگانی	تغییرات گردشگری
تغییرات الگوی مسیرهای ارتباطی	تغییرات نوع کاربری زمین	تغییرات معیشتی	تغییرات کالبدی
تغییرات گونه‌های گیاهی و جانوری	تغییرات اجتماعی از نظر ساختار سنی	تغییرات اجتماعی از نظر نرخ التقاط	تغییرات محیطی
تغییرات در نحوه بهره‌برداری از منابع			

تصویر ۱. الگوی مفهومی تحقیق.

نسلنامه پژوهش‌های روستایی

نسلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۲. موقعیت دهستان دلفارد در کشور ایران، استان کرمان و شهرستان جیرفت.

که در آن سهم برابری از (WSM) و الگوی تولید وزنی برای ارزیابی گزینه‌ها داده شود (Saparauskas, Zavadskas, & Turskis, 2011):

$$Q_i = 0.5Q_i^{(1)} + 0.5Q_i^{(2)}$$

$$Q_i = \lambda \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} w_j + (1-\lambda) \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j}, \quad \lambda = 0, \dots, 1$$

مقادیر بهینه λ می‌تواند با گسترش تابع زیر محاسبه شود:

$$\lambda = \frac{\sigma^2(Q_i^{(2)})}{\sigma^2(Q_i^{(1)}) + \sigma^2(Q_i^{(2)})}$$

واریانس‌های $Q_i^{(1)}$ و $Q_i^{(2)}$ با کمک توابع زیر محاسبه می‌شود:

$$\sigma^2(Q_i^{(1)}) = \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} w_j^2 \sigma^2(\bar{x}_{ij})$$

$$\sigma^2(Q_i^{(2)}) = \sum_{j=1}^n \left[\frac{\prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j} \times w_j}{(\bar{x}_{ij})^{w_j} (\bar{x}_{ij})^{(1-w_j)}} \right]^2 \sigma^2(x_{ij})$$

برآورد واریانس مقادیر معیارهای استاندارد شده اولیه از طریق فرمولی محاسبه می‌شود که در ادامه می‌آید:

$$\sigma^2(\bar{x}_{ij}) = (0.05\bar{x}_{ij})^2$$

۴. یافته‌ها

در راستای پاسخ به سؤال تحقیق حاضر (روند تغییر و تحولات نواحی روستایی دهستان دلفارد در دهه اخیر چگونه است؟)، نتایج حاصل از تحلیل‌های انجام شده روی ابعاد مختلف تغییرات در نواحی روستایی استفاده شده است. اگر در یک دسته‌بندی تغییرات روستایی در قالب تغییرات جمعیت و مسکن و نوع فعالیت دانسته شود، می‌توان به کمک تحلیل‌هایی تغییرات روستاهای دلفارد را نشان داد که روی داده‌های سازمانی، مصاحبه، مشاهده و پرسشنامه انجام شده است.

سنجش تحولات روستاها براساس یافته‌های حاصل از آمار سازمانی و مصاحبه و مشاهده

در ابتدا نتایج حاصل از بررسی آمار سازمانی و مصاحبه با مسئولان محلی، و مشاهدات مستقیم نگارندگان در جداول ۲ تا ۴ ارائه شده است. شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی تغییرات (جدول شماره ۱) در سه بُعد تغییرات جمعیتی و سکونتی و فعالیتی قرار دارد. داده‌های

۳۰ کیلومتری شمال غربی شهرستان جیرفت است. این دهستان بین طول جغرافیایی ۵۷ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۵۷ درجه و ۴۹ دقیقه و عرض ۲۸ درجه شرقی و ۴۶ دقیقه تا ۲۹ درجه و ۱ دقیقه شمالی قرار دارد. دهستان دلفارد با مساحت ۴۸۱/۵۶۲ کیلومتر مربع ۱۶/۱ درصد از وسعت ساردویی را در برمی‌گیرد. در محدوده این دهستان ۲۲ روستا و ۴۴ مزرعه وجود دارد (تصویر شماره ۲).

۳. روش‌شناسی تحقیق

نوع تحقیق حاضر توصیفی تحلیلی بود و در آن برای گردآوری و تحلیل داده‌ها از روش‌های کمی و کیفی استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش را ساکنان، مسئولان و صاحب‌نظران محلی روستاهای دهستان دلفارد تشکیل می‌داد. حجم جامعه نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۸۶ نفر تعیین و با روش سهمیه‌ای برحسب سهم جمعیتی بین روستاهای ده‌گانه توزیع شد.

روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و میدانی با ابزار بررسی آمار سازمانی و پرسشنامه بود. ابزار تحقیق به کمک هشت نفر از استادان جغرافیای دانشگاه سیستان و بلوچستان و سی نفر از مردم محلی که قبل از شروع عملیات میدانی به صورت آزمایشی پرسش‌نامه را تکمیل کردند، اصلاح شد و روایی صوری و محتوایی آن ارتقا یافت. پایایی ابزار تحقیق نیز از طریق آزمون آلفای کرونباخ ۰/۹۲۴ به دست آمد که میزان مطلوبی محسوب می‌شود. روش تحلیل داده‌ها استفاده از نرم‌افزار اکسل، آمار توصیفی و الگوی ارزیابی تولید وزنی تجمعی (WASPAS) بود.

یکی از متغیرهایی که می‌تواند در انتخاب الگوی تصمیم‌گیری مدنظر باشد، میزان دقت این الگوهاست. ترکیب دو الگو می‌تواند میزان دقت تحلیل را بالا برد (Zsudsksas, Turskis, & Antucheviene, 2012). میزان دقت الگوهای WSM و WPS به خوبی شناخته شده است. این الگوها در مسائل پیچیده تصمیم‌گیری کارایی فراوان و نتایج حاصل از آن دقت بسیاری دارد.

در ادامه مراحل الگو ارزیابی تولید وزنی تجمعی می‌آید:

$$Q_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \times w_j$$

براساس الگوی تولید وزنی (WPM)^۱ اهمیت نسبی گزینه i ام به‌عنوان $Q_i^{(2)}$ نشان داده می‌شود که به صورت تابع زیر تعریف می‌شود (Bridgman, 1922):

$$Q_i^{(2)} = \max \prod_{j=1}^n (\bar{x}_{ij})^{w_j}$$

سعی شده معیاری ترکیبی برای تعیین اولویت هر گزینه به کار رود

1. Weighted Product Model (WPM)

جدول ۲. تحولات جمعیتی به تفکیک روستا طی دوره ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰.

نام روستا	سرشماری ۱۳۶۵		سرشماری ۱۳۷۵		سرشماری ۱۳۸۵		سرشماری ۱۳۹۰	
	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت
بجگی	۴	۱۰	۴	۱۰	۲	۸	۸۰	۳۶۰
بنستان	۴	۶	۱	۶	۳	۱۱	۶۱	۲۵۷
دهنه زورک	۲۸	۲۱۸	۶۶	۴۰۰	۱۰۰	۶۰۵	۹۶	۳۵۶
انجیر بازوییه	۶۱	۱۶۷	۲۰	۱۰۲	۲۳	۸۴	۸۰	۲۶۹
قلعه	۲۱	۱۳۹	۳۸	۱۹۵	۲۷	۱۲۶	۳۱	۱۲۵
رزشیرین	۱۲	۵۳	۲۳	۹۳	۳۰	۱۱۶	۸۲	۲۹۰
چگاه	۲۳	۵۰	۳۵	۲۱۴	۳۲	۱۳۵	۹۳	۳۹۷
باغ علی شیر	۱۶	۳۰	۲۷	۱۳۸	۴۸	۲۶۵	۱۶۹	۶۰۸
درمزار	۵۶	۲۱۲	۲۵	۱۱۱	۳۰	۹۵	۷۷	۲۵۷
دره‌ای	۱۹	۶۳	۳۵	۲۰۶	۷۴	۳۹۷	۱۹۱	۷۸۹
مجموع	۲۴۴	۹۴۸	۲۷۴	۱۴۷۵	۳۶۹	۱۸۴۲	۹۶۰	۳۷۰۸

توسعه پژوهش های روستایی

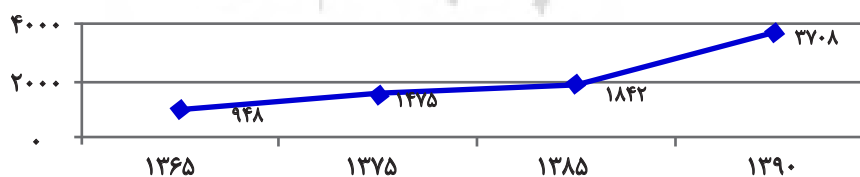
نشان می‌دهد که الگوی مسکن در روستاهای دلفارد در حال تغییر و بیشتر به سمت خانه‌باغی در حرکت است. در سال‌های اخیر، به‌ویژه در روستاهایی مانند انجیر بازوییه، خانه‌باغ‌ها با هدف تفریح و گذران اوقات فراغت در حال افزایش است.

بازساخت کشاورزی از نظر نوع کشاورزی و الگوی کشت باغ‌ها نیز یکی از دیگر پدیده‌هایی است که در فرایند تغییر روستایی در روستاهای دلفارد شاهد آن هستیم. همان‌طور که جدول شماره ۴ نشان می‌دهد، نرخ تغییرات بسیار چشمگیر است.

از آنجایی که مسیرهای ارتباطی در روستاهای دلفارد توسعه یافته و گردشگری در حال توسعه است، نوع و گونه باغ‌های روستاییان نیز در حال تحول است. محصولات باغی عمدتاً در خدمت گردشگری

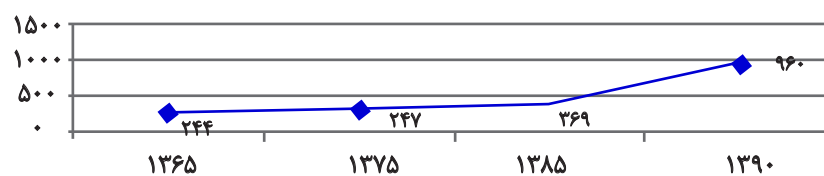
لازم برای تحلیل میزان تغییرات روستاهای دلفارد در این سه بُعد از طریق آمار سازمانی و مصاحبه با دهیار و مشاهده به‌دست آمد و تحلیل شد. نتایج این تحلیل در جداول ۲ تا ۵ ارائه شده است. همان‌طور که جدول شماره ۲ و تصاویر شماره ۳ و شماره ۴ نشان می‌دهد، تغییرات جمعیتی و تعداد خانوار روستاها تا قبل از سرشماری ۱۳۸۵ روند افزایشی آرام، اما از سال ۱۳۸۵ اکثر روستاها روندی افزایشی سریعی داشته است.

بر اساس جدول شماره ۳ که میزان تغییرات روستاها را از نظر شاخص‌های نرخ نوسازی مسکن و ایجاد خانه‌باغ (مسکن‌باغ) نشان می‌دهد، نرخ تغییرات ناشی از بازساخت در حوزه مسکن چشمگیر و عمدتاً بیش از ۵۰ درصد است. بیشترین تغییرات در روستای انجیر بازوییه و دره‌ای و باغ علی شیر است. جدول نام‌برده

توسعه پژوهش های روستایی

تصویر ۳. تغییرات روستاهای نمونه از نظر تعداد جمعیت از ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰.

توسعه پژوهش های روستایی

تصویر ۴. تغییرات روستاهای نمونه از نظر تعداد خانوار از ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰.

جدول ۴. نرخ تغییرات مسکن روستاهای نمونه در ده سال اخیر.

روستا	کل مسکن	تعداد مسکن بناشده در ۱۰ سال اخیر	سهم مسکن نوساز در ۱۰ سال اخیر	تعداد مسکن باغ ساخته شده در ۱۰ سال اخیر	سهم مسکن باغ (خانه باغ)
درمزار	۷۸	۶۳	۸۰/۸	۵۰	۶۴/۱
رزشیرین	۸۵	۷۲	۸۴/۷	۶۲	۷۲/۹
دره‌ای	۲۰۰	۱۸۲	۹۱	۱۵۰	۷۵/۰
جگاه	۹۷	۴۰	۴۱/۲	۳۰	۳۰/۹
باغ علی شیر	۱۷۵	۱۵۰	۸۵/۷	۸۰	۴۵/۷
دهنه زورک	۱۰۰	۷۹	۷۹/۰	۷۰	۷۰/۰
انجیر بازویه	۸۵	۸۰	۹۴/۱	۷۲	۸۴/۷
قلعه	۳۶	۳۰	۸۳/۳	۲۶	۷۲/۲
بنستان	۶۹	۵۵	۷۹/۷	۵۰	۷۲/۵
بچگی	۸۷	۷۰	۸۰/۵	۶۳	۷۲/۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

پایین دارد. در مجموع از یافته‌های جدول شماره ۵ نتیجه گرفته می‌شود که تحولات نواحی روستایی دهستان دلفارد روندی پویا و زاینده دارد.

نمودهای تغییرات ناشی از بازساخت در روستاهای دلفارد جدول شماره ۶ به تفصیل نمودهای تغییرات ناشی از بازساخت در منطقه را در دهه اخیر نشان می‌دهد.

نتایج حاصل از الگوی ارزیابی تولید وزنی تجمعی برای اولویت‌بندی روستاهای ده‌گانه برحسب میزان تغییرات ناشی از بازساخت

هدف- اولویت‌بندی روستاهای ۱۰ گانه براساس معیارهای پنج‌گانه: میزان بازساخت اجتماعی (X۱)، بازساخت فرهنگی (X۲)، بازساخت اقتصادی (X۳)، بازساخت کالبدی (X۴) و بازساخت محیطی (X۵).

نتایج حاصل از اولویت‌بندی ۱۰ روستای اشاره‌شده با استفاده از الگوی ارزیابی تولید وزنی تجمعی پس از طی مراحل چندگانه در جدول شماره ۷ آمده است. این جدول نشان می‌دهد که روستاهای دره‌ای، درمزار و انجیر بازویه به ترتیب بیشترین میزان تغییرات ناشی از بازساخت روستایی را به خود پذیرفته است. این‌ها روستاهایی است که به مسیر ارتباطی نزدیک‌تر است و فاصله کمتری با شهر جیرفت دارد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

هدف تحقیق حاضر تحلیل روند تغییر و تحولات نواحی روستایی دهستان دلفارد در ارتباط با شهر جیرفت است. نتایج

قرار گرفته و بازارچه‌های محلی در ده سال اخیر در حاشیه جاده ایجاد شده است و محصولات باغی را به رهگذران و گردشگران عرضه می‌کند.

سنجش تحولات روستاهای مطالعه‌شده براساس یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌های پیمایشی به کمک آزمون تی تک‌نمونه‌ای

میزان تغییرات روستاهای بررسی‌شده از نظر گویه‌های ارزیابی

یافته‌های ارائه‌شده در جدول شماره ۵ حاصل نظرسنجی ۳۸۶ نفر از روستاییان باسواد، مسئولان محلی و صاحب‌نظران و خبرگان محلی درباره میزان تغییرات هر یک از روستاهای مطالعه‌شده در سال‌های اخیر است. داده‌های حاصل از طریق آزمون تی تجزیه و تحلیل شد. نتایج نشان داد در ۱۰ روستای بررسی‌شده بیشترین تغییرات مثبت به ترتیب در زمینه تغییرات فرهنگی و افزایش ارتباط بین مردم (۷/۷۵)، جذب گردشگران و نیز توسعه گردشگری و سرمایه‌گذاری در روستا (۷/۶۲)، بهبود حمل و نقل و ارتباطات (۷۲/۶۱) و تغییر الگوی کشت به سمت محصولات درآمدزا و بازارپسند (۷/۰۲) رخ داده است. به عبارت دیگر می‌توان گفت که روند تغییرات در زمینه فرهنگی و ارتباطی و اقتصادی پویا و مطلوب بوده است. علاوه بر این از جدول اشاره‌شده می‌توان دریافت که روند تغییرات در برخی موضوع‌های زیست‌محیطی و کالبدی نامطلوب بوده است؛ زیرا امتیاز عبارت مصنوعی شدن چهره روستا و افزایش ساخت‌وساز فراوان بوده است که جهت منفی دارد و همچنین گویه‌های افزایش محافظت جانوران و گیاهان بر اثر افزایش آگاهی و همکاری مردم و مسئولان امتیاز

جدول ۴. نرخ تغییرات زراعت به باغداری و نرخ تغییرات الگوی کشت روستاهای نمونه در ده سال اخیر.

روستا	کل مزارع روستا	تعداد مزارعی که از زراعت به باغداری تبدیل شده است	نرخ تغییرات زراعت به باغداری	کل باغات روستا	تعداد باغ‌هایی که الگوی کشت خود را تغییر داده است	نرخ تغییرات الگوی کشت در باغداری
درمزار	۸۷	۴۶	۵۲/۹	۴۹	۳۴	۶۹/۴
رزشیرین	۱۳۷	۶۸	۴۹/۶	۷۶	۵۳	۶۹/۷
دره‌ای	۵۶	۲۹	۵۱/۸	۳۷	۲۸	۷۵/۷
چگاه	۱۱۹	۷۳	۶۱/۳	۸۴	۳۷	۴۴
باغ‌علی‌شیر	۹۸	۸۹	۹۰/۸	۸۸	۳۲	۳۶/۴
دهنه زورک	۶۷	۵۴	۸۰/۶	۵۹	۳۶	۶۱/۰
انجیر بازویی	۱۱۸	۹۹	۸۳/۹	۱۰۴	۴۹	۴۷/۱
قلعه	۷۵	۶۱	۸۱/۳	۶۸	۳۶	۵۲/۹
بنستان	۶۷	۳۴	۵۰/۷	۳۷	۱۸	۴۸/۶
بجگی	۴۴	۹	۲۰/۵	۱۸	۷	۲۸/۹

منبع: یافته‌های تحقیق با همکاری دهیار روستاها، ۱۳۹۴.

بازساخت نوین کالبدی روستاها، بازساخت دامداری و کشاورزی، تغییرات در الگوی مهاجرت، رواج خانه‌های دوم و... را می‌توان نمودهای تغییرات بازساختی در منطقه دلفارد دانست.

یافته‌های میدانی نشان داد تغییر سبک زندگی و الگوهای معیشتی و ساخت‌وساز، روستاهای این دهستان را از حالت سنتی به سمت شیوه‌های نوین سکونت و فعالیت سوق داده است. روند روبه‌افزایش جمعیت روستاها، پیشرفت فناوری و جایگزینی سرمایه به جای کار،

جدول ۵. سنجش میزان تغییرات در ابعاد مختلف زندگی روستاییان در دهستان دلفارد با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای.

تفاوت	گویه	امتیاز	اختلاف باحد متوسط (۵)
	افزایش آگاهی و اطلاعات مردم روستاها در نتیجه استفاده از امکانات ارتباطی در سال‌های اخیر	۶/۶۶۶۰	۱/۶۶۶۰۰
	تضعیف تبعیض‌های جنسیتی و افکار منفی درباره برابری زن و مرد در روستاها	۶/۵۹۰۰	۱/۵۹۰۰۰
	افزایش دسترسی به خدمات و امکانات زندگی در روستاها در سال‌های اخیر	۵/۱۳۰۰	۰/۱۳۰۰۰
	افزایش رغبت ماندن در روستاها در سال‌های اخیر به علت بهبود وضعیت تغذیه و بهداشت	۶/۳۷۰۰	۱/۳۷۰۰۰
	افزایش تعلق و گرایش به سوی روستاها در سال‌های اخیر	۶/۲۰۰۰	۱/۲۰۰۰۰
	افزایش ماندگاری در روستا به سبب بهبود امنیت و اعتماد به مسئولان در سال‌های اخیر	۶/۵۶۰۰	۱/۵۶۰۰۰
	جذب مردم به روستا و ماندگاری آنان در آنجا به دلیل بهبود حمل‌ونقل و ارتباطات در سال‌های اخیر	۷/۶۱۰۰	۲/۶۱۰۰۰
	بهبود زمینه ایجاد شغل و کار و فعالیت در روستا در سال‌های اخیر	۵/۸۰۰۰	۰/۸۰۰۰۰
	افزایش رضایت ساکنان روستایی از خدماتی مانند آب، برق، راه، انرژی و... در سال‌های اخیر	۶/۴۷۰۰	۱/۴۷۰۰۰

انواع	گویه	امتیاز	اختلاف باحد متوسط (۵)
فرهنگی	جذب مردم به روستا و ماندگاری آنان در آنجا به خاطر احیای سنتها و باورهای موجود روستا در سالهای اخیر	۶/۰۰۰۰	۱/۰۰۰۰۰
	بهبود نگرشها و رفتار روستاییان در زمینه ارتباط و زندگی با دیگر مردم در سالهای اخیر	۶/۸۸۰۰	۱/۸۸۰۰۰
	توسعه و پیشرفت روستا به سبب بهبود تغییرات فرهنگی و افزایش ارتباط بین مردم در سالهای اخیر	۷/۷۵۰۰	۲/۷۵۰۰۰
	بهبود سبک زندگی مردم و سبک فعالیت مردم در سالهای اخیر	۶/۹۴۰۰	۱/۹۴۰۰۰
اقتصادی	افزایش میزان رضایت روستاییان از فعالیتهای اقتصادی روستاها در سالهای اخیر	۵/۲۲۰۰	۰/۲۲۰۰۰
	افزایش راههای کسب و بهبود درآمد روستاییان در سالهای اخیر	۵/۸۲۰۰	۰/۸۲۰۰۰
	ایجاد شغل‌های جدید گردشگری، صنعتی، بازار و... در روستاها در سالهای اخیر	۶/۸۰۰۰	۱/۸۰۰۰۰
	تغییر معیشت اهالی از کشاورزی به کارهای خدماتی روستاها در برابر روستاهای دیگر	۶/۵۹۰۰	۱/۵۹۰۰۰
	تغییر الگوی کشت به سمت محصولات درآمدزا و بازارپسند در روستاها در سالهای اخیر	۷/۰۲۰۰	۲/۰۲۰۰۰
	رونق بازارچه‌های محلی بین‌راهی در روستاها و فروش محصولات تولیدی در این بازارچه‌ها در سالهای اخیر	۶/۱۷۰۰	۱/۱۷۰۰۰
	افزایش دلگرمی و تمایل مردم به زندگی در روستاها به علت سرمایه‌گذاریهای دولتی	۶/۳۷۰۰	۱/۳۷۰۰۰
	بهبود شرایط مالی، اقتصادی و معیشتی روستاها در سالهای اخیر	۶/۵۵۰۰	۱/۵۵۰۰۰
	بهبود ارتباطات بین‌مکانی و سرمایه‌گذاری بخش در سالهای اخیر	۶/۷۰۰۰	۱/۷۰۰۰۰
	کالبدی	افزایش ساخت‌وسازهای ایمن و مقاوم در روستاها در سالهای اخیر	۸/۲۵۰۰
افزایش ساخت‌وساز برای اهداف تجاری و گردشگری و کارگاهی در روستاها در سالهای اخیر		۶/۵۶۰۰	۱/۵۶۰۰۰
افزایش بنای ساختمان‌های زیبا و جذاب در روستاها در سالهای اخیر		۷/۰۸۰۰	۲/۰۸۰۰۰
افزایش نوسازی و بهسازی ساختمان‌های روستاها در سالهای اخیر		۸/۱۴۰۰	۳/۱۴۰۰۰
افزایش بنای ساختمان‌های استاندارد و قانونمند در سالهای اخیر		۸/۰۳۰۰	۳/۰۳۰۰۰
مصنوعی شدن چهره روستاها و افزایش ساخت‌وساز به دلیل افزایش قیمت زمین در سالهای اخیر		۷/۶۸۰۰	۲/۶۸۰۰۰
بهبود زیرساخت‌هایی مانند جاده آسفالت، پل‌ها و... و عبور و مرور در روستاها در سالهای اخیر		۶/۱۳۰۰	۱/۱۳۰۰۰
افزایش تأسیسات آموزشی، بهداشتی، درمانی و... در روستاها در سالهای اخیر		۶/۳۷۰۰	۱/۳۷۰۰۰
جذب گردشگران و سرمایه‌گذاران به روستاها به سبب آب‌وهوای خوش روستاها		۷/۶۲۰۰	۲/۶۲۰۰۰
بهبود بهداشت و سلامتی محیط با افزایش همکاری مردم و مسئولان روستاها در سالهای اخیر		۶/۵۹۰۰	۱/۵۹۰۰۰
مردم	افزایش محافظت از گیاهان و کاشت درختان طبیعی با افزایش آگاهی و همکاری مردم و مسئولان	۵/۷۲۰۰	۰/۷۲۰۰۰
	افزایش محافظت از حیوانات و کمک به تجدید نسل آن‌ها با افزایش آگاهی مردم و اقدامات مسئولان	۴/۲۱۰۰	۰/۷۹۰۰۰
	کاهش نابودی جانوران و درختان روستاها در سالهای اخیر بر اثر آگاهی و دلسوزی مردم	۵/۲۰۰۰	۰/۲۰۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴.

جدول ۶. نمودهای تغییرات ناشی از بازساخت از نظر معیارهای ده‌گانه.

نوع تغییرات	مؤلفه (توضیح)	میزان و نرخ تغییرات
تغییرات مسکن	تعداد خانه ساخته‌شده (نرخ ساخت مسکن)	سهم تغییرات مسکن در ده سال اخیر بین ۴۱/۳۳ تا ۹۰ درصد متغیر است.
تغییر محصولات کشاورزی	تغییر الگوی کشت و تعداد و نوع محصولات رواج‌یافته و میزان جایگزینی محصول	محصولات کشاورزی زیادی در ده سال اخیر به روستا آمده که این محصولات عمدتاً باغی است. نرخ تغییرات نوع محصول کشاورزی بین ۴۲/۵ تا ۶۲/۵۳ محاسبه شده است.
تغییرات گردشگری روستا	نشانه‌ها و نمودهای توسعه گردشگری در روستا	شکل‌گیری اکوتوریسم در جنگل بنستان، تأسیس مجتمع رفاهی و گردشگری جلالی، کافی‌شاپ، قهوه‌خانه سنتی، برگزاری تورها و همایش کوهنوردی زمستانه و تابستانه، آبشار گل‌دختر کاش و رواج اجاره‌داری موقت باغ و خانه‌باغ‌ها
تغییرات بخش تجارت و بازرگانی	تغییرات در بازار روستا و مغازه‌های احداث‌شده و شیوه عرضه محصول	احداث کارگاه بلوک‌زنی، احداث سوپرمارکت، نانوايي، احداث بازارچه‌های محلی بین‌راهی، فروشگاه ابزار کشاورزی
بازساخت الگوی اراضی	تعداد قطعات و اندازه قطعات زمین و میزان خردشدن اراضی	کوچک‌شدن قطعات اراضی (۲۵۰ متری تا ۲۵۰۰ متری) و قطره‌ای‌شدن بیشتر اراضی کشاورزی
تغییرات کاربری زمین	نرخ تغییرات کاربری زمین (از کشاورزی و طبیعی به کاربری‌های مصنوعی)	روند افزایشی سهم کاربری مسکونی و مصنوعی (سهم کاربری مسکونی روستاها بین ۱۲/۴ تا ۲۸/۹ درصد متغیر است). باوجود این کاربری غالب کشاورزی است. باغداری و زنبورداری بر زراعت و دامداری چیره شده است.
تغییرات الگوی ارتباطی	تغییر در نوع مسیرهای ارتباطی و تغییر در وسایل حمل‌ونقل	تغییر در نوع جاده ارتباطی (آسفالت‌شدن مسیر ارتباطی شهر به روستاها)، افزایش وسایل حمل‌ونقل شخصی
بازساخت معیشتی	(نرخ اشتغال غیرزراعی) یا نسبت مشاغل نوین به مشاغل سنتی مانند دامداری و کشاورزی	بهبود شغل و درآمد به‌سبب رونق گردشگری، پرورش ماهی، احیای کارگاه‌های بافندگی و صنایع دستی، توسعه بازارچه‌های محلی و فروش مستقیم محصولات باغی و دامی، احیای باغداری و زنبورداری در بهار و تابستان
تغییرات اجتماعی از نظر ساختار سنی	نسبت جوانان ساکن روستا به افراد میانسال و بزرگسال	روند تحولات جمعیتی روستاها نشان داد که در سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ به‌دلیل مهاجرت جوانان، گروه سنی میانسالان و سالمندان غالب بوده است؛ ولی در سال ۱۳۹۰ با بازگشت جمعیت جوان، ترکیب سنی جمعیت روستاها بهبود یافته است. تخلیه روستاها تا سال ۱۳۸۵ به‌دلیل خشکسالی و بیکاری بود؛ ولی احیای آن به‌علت رونق گردشگری و درآمدزایی باغداری است.
تغییرات اجتماعی از نظر نرخ التقاط	(نرخ سکونت افراد غیربومی) یا نسبت خانوارهای غیربومی به کل خانوارهای ساکن	بیشتر خانوار با سکونت دائمی (نرخ ۵۹/۵ درصد تا ۸۸ درصد)، سکونت موقتی (۱۲ تا ۴۰/۵ درصد) و ۱۱ خانوار غیربومی (۱/۹ درصد تا ۱۸/۰۳ درصد) بین روستاها متغیر است.

تغییرات جمعیتی روستاها

تغییرات ملموس و عینی در زمینه سکونتی و معیشتی و جمعیتی روستاهای دلفارد ملموس است.

تحولات فضایی مکانی و تحولات اقتصادی اجتماعی، مدیریت و کالبدی محیطی با یکدیگر رابطه دوسویه دارد. به‌عنوان مثال، دهستان دلفارد در دهه‌های قبل یک دره بود که نوع راه آن خاکی و بی‌کیفیت بود و با دیگر مکان‌ها و فضاها به‌صورت محدود ارتباط داشت. فعالیت‌های دامداری مبتنی بر کوچ یا رمه‌گردانی رایج و کشاورزی آن سنتی بود؛ اما با احداث راه آسفالت تحولات زیادی در روابط این دهستان با اطراف ایجاد شد. جاده کرمان-جیرفت-

یافته‌های تحقیق حاضر نتایج محققانی مانند **وودز (۲۰۱۱)**، **سعیدی (۲۰۱۱)**، **رضوانی و همکاران (۲۰۱۱)** و **فیروزنیا و همکاران (۲۰۰۵)** را تأیید می‌کند؛ زیرا بر پویایی روند تغییر و تحولات فضاهای روستایی در ابعاد مختلف در عصر حاضر تأکید دارند. باین‌حال نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های محققانی که در زمینه روابط شهر و روستا در ایران کار کرده‌اند، همسو نیست؛ زیرا نتایج تحقیق حاضر از مناسب و سازنده بودن روابط روستاهای دلفارد با شهر جیرفت حکایت دارد. نتایج حاصل از تحلیل آمار سازمانی و مصاحبه و مشاهده (جدول ۲ تا ۶) نشان داد که

جدول ۷. مقادیر محاسبه شده واریانس‌ها، مقدار λ ، Q_i و رتبه‌بندی گزینه‌ها.

رتبه	Q_i	λ	$\sigma^2(Q^{(2)})$	$\sigma^2(Q^{(1)})$	شاخص گزینه
۳	۲/۷۷۵۲	۰/۹۷۱۸	۰/۰۱۳۶	۰/۰۰۰۴۰	انجیر بازویه
۲	۲/۸۲۷۲	۰/۹۷۱۲	۰/۰۱۴۴	۰/۰۰۰۴۳	درمزار
۵	۲/۷۰۱۲	۰/۹۷۳۲	۰/۰۱۲۷	۰/۰۰۰۳۵	قلعه
۹	۲/۵۵۶۴	۰/۹۷۳۷	۰/۰۱۰۷	۰/۰۰۰۲۹	دهنه زورک
۱۰	۲/۴۹۱۸	۰/۹۷۶۲	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۰۲۴	جگاه
۱	۲/۸۳۳۱	۰/۹۷۱۰	۰/۰۱۴۷	۰/۰۰۰۴۴	دره‌ای
۴	۲/۸۳۹۳	۰/۹۷۱۳	۰/۰۱۳۱	۰/۰۰۰۳۹	رزشیرین
۶	۲/۶۸۵۲	۰/۹۷۲۹	۰/۰۱۲۵	۰/۰۰۰۳۵	باغ علی شیر
۸	۲/۶۱۶۱	۰/۹۷۳۴	۰/۰۱۱۶	۰/۰۰۰۳۲	بچگی
۷	۲/۶۳۲۸	۰/۹۷۳۸	۰/۰۱۱۶	۰/۰۰۰۳۱	بنستان

مجله پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های تحقیق حاصل از اجرای الگوی WASPAS، ۱۳۹۴.

به‌همراه نظم و جذابیت روبه‌تحول است و ناسازگاری اجتماعی و اقتصادی یا فشار زیست‌محیطی چشمگیری مشاهده نمی‌شود. تنها مواردی که ممکن است حساسیت محیطی یا ناسازگاری کالبدی را به‌وجود آورد، سبک ساخت‌وسازهای ساکنان است که چهره روستا را از این نظر به‌سمت مصنوعی شدن می‌کشاند و این موضوع باید در برنامه‌ریزی‌ها مدنظر قرار گیرد. البته امروزه بنیاد مسکن الگو و طرح‌های مسکن را با تأکید بر شرایط و مصالح بومی تهیه کرده و در حال اجرای آن‌هاست.

علاوه‌براین از نظر زیست‌محیطی نیز در حفاظت از بعضی گونه‌های جانوری و گیاهی کوتاهی شده است که امروزه اداره کل منابع طبیعی به کمک برخی از مردم داوطلب محلی با جدیت در حال جبران این خسارت است. باوجوداین مردم نیازهای خود را به‌راحتی از شهر تأمین می‌کنند و بسیاری از کارکردهای شهری (چه مصرفی و چه تولیدی) در خود روستا تأمین می‌شود و مردم دلفارد احساس فاصله یا انزوای جغرافیایی ندارند. بنابراین از ویژگی‌های تغییرات بازساختی در دلفارد می‌توان به تحقق توسعه کارکردهای شهری در این روستا اشاره کرد. ویژگی این‌چنینی زمینه بهبود معیشت و زندگی ساکنان فضاهای روستایی را فراهم می‌آورد. تجربه دلفارد نشان می‌دهد بدون اینکه در منطقه وسیع دلفارد شهری ایجاد شود، کارکردهای شهری در حال تحقق است و تغییرات ناشی از آن در بیشتر زمین‌ها ارگانیک و سازنده است. در پاسخ به پرسش تحقیق می‌توان نتیجه گرفت که تغییر و تحولات نواحی روستایی

بندرعباس از وسط آن عبور کرد و حجم روابط با شهر جیرفت افزایش یافت. سپس رواج آبیاری قطره‌ای، کشت محصولات جدید به‌ویژه محصولات باغی و تغییر شیوه‌های دامداری آشکار شد.

در دهه اخیر اندازه و تعداد روستاها بیشتر شده است و این تغییرات همچنان ادامه دارد. بعضی از روستاها به‌عنوان مرکز ارائه خدمات به بقیه روستاها انتخاب شد و روابط بین آن‌ها در زمینه‌های مختلف روبه‌گسترش است. نتایج آزمون تی نیز نشان داد در سال‌های اخیر تغییرات چشمگیری به‌ویژه در ابعاد کالبدی، فرهنگی و اجتماعی اقتصادی در روستاهای دلفارد رخ داده است که این تغییرات (به‌جز گویه افزایش ساخت‌وساز و مصنوعی شدن چهره روستا) عمدتاً مثبت و سازنده است. همچنین نتایج حاصل از الگوی ارزیابی تولید وزنی تجمعی نیز نشان داد روستاهایی مانند دره‌ای، درمزار و انجیربازویه که به مسیر ارتباطی نزدیک-تر است و فاصله کمتری با شهر جیرفت دارد، از بیشترین نرخ تغییرات و روندی پویا و فزاینده برخوردار بوده است.

دره دلفارد اگرچه به شهر جیرفت بسیار نزدیک است؛ اما خوشبختانه از آثار منفی ارتباط با شهرها، مانند انتقال کارگاه‌ها و صنایع، خوابگاهی شدن روستا برای کارگران شهری، انتقال منابع آب روستا به شهر جیرفت، هجوم شهرنشینان برای فشار بر اراضی و دیگر منابع روستا، اثرهای اجتماعی و فرهنگی به‌ویژه ناسازگاری و... دور بوده است. فضای اجتماعی و فیزیکی روستا

References

- Afrakhteh, H. (1999). [Relations between cities and villages in Iran-shahr (Persian)]. *Journal of Humanities and Social Sciences of Shiraz University*, 16(2), 49-73.
- Aliahmadi, A. R. (2001). [A comprehensive approach to strategic management (Persian)]. Tehran: Knowledge Production Publications.
- Alizadeh, K., Hejrati, M. H., & Ahmedabadi, M. (2013). [Examine the relationship between towns and villages (Persian)]. *Geographical Landscape in Human Studies*, 8(24), 133-45.
- Alsayyad, N. (1993). Squatting and culture: a comparative analysis of informal developments in Latin America and the Middle East. *Habitat International*, 17(1), 33-44.
- Bridgman, P. W. (1922). *Dimensional analysis*. New Haven: Yale University Press.
- Cloke, P. (2008). Conceptualizing ruralirity. In P. Cloke, T. Marsden & P. Mooney (Eds.), *Handbook of rural studies* (pp. 18-28). London: Sage Publication.
- Douglass, M. (1999). *Rural urban integration and regional resilience: Strategies for the ruralurban transition in northeast Thailand*. Bangkok: NESDB Pub.
- Firouznia, Qadiri and tavana, Mohammad Zia (2005). [Explain the process of rural development, using the theory of "life cycle" (Persian)]. *Society & Economy*, 13(2), 41-58.
- Ghafari, G. (1999). [Social and cultural factors affecting participation as a mechanism for the development of rural villagers Iran, Kashan villages (Persian)] (MA thesis). Tehran: Tehran University.
- Gwartney, J., Holcombe, R., & Lawson, R. (1998). Scope of Government and the Wealth of Nations. *Cato Journal*, 18(2), 8-12.
- Labrianidis, L. (ed.). (2004). *The future of Europe's Rural Peripheries: the role of entrepreneurship in responding to employment problems and social marginalisation*. Aldershot: Ashgate Publication.
- Lotf, H., Ahmadi, A., & Hassanzadeh, D. (2009). [Essential indicators in plicy-making and planning for rural houses in Iran (Persian)]. *landuse planinig quarterly*, No 7, 88-89.
- Mirzaee Ghaleh, F., Kalantari, Kh., Molaei, M., & Azmi, E. (2013). [Analyzing the relationship between towns and villages in rural development: Rural suburban Harsin (Persian)]. *Housing and Rural Environment*, 32(143), 89-91.
- Pepper, D. (1984). *The Roots of Modern environmentalism*. London: Routledge Press.
- Rahmani Fazli, A., & Parishan, M. (2009). [Structural changes in the function of rural areas around city: Kanysoor of Baneh (Persian)]. *Journal of Applied Research in the Geographical Sciences*, 9(7), 101-128.
- Rezvani, M. R. (2000). [Analysis of urban-rural relations in rural areas around Tehran (Persian)]. *Geographical Research Quarterly*, 43, 81-94.
- Rezvani, M. R., Sadeqlo, T., & Sojasi Kedari, H. (2011). [Measurement of Pastoralists level using fuzzy-TOPSIS model (Case study: rural central city of khodabandeh) (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 2(1), 1-31.
- shakoi, H. (1987). [New ideas in philosophy of geography (Persian)]. Tehran: Gitashenasi Publications.

دهستان دلفارد در بیشتر زمینه‌ها روندی پویا و زاینده دارد.

با توجه به نتایج تحقیق پیشنهاد می‌شود در راستای مطلوب کردن تغییرات ناشی از بازساخت در نواحی روستایی دهستان دلفارد سیاست توسعه روستایی یکپارچه و افزایش مشارکت شبکه‌ها در سیاست‌گذاری (بازآفرینی) مدنظر قرار گیرد و راهبردهای «متنوع‌سازی» و «تأکید بر توان و تولید درونی روستاها» در نظام برنامه‌ریزی روستایی اتخاذ شود. همچنین لازم است راهکارهایی مانند نظارت بر مسئله خریدوفروش زمین و ایجاد الگوی منظم اراضی و راهها (هدایت تغییرات به سمت پایداری فضایی کالبدی)، توسعه بخش گردشگری و باغداری (هدایت تغییرات به سمت پایداری اقتصادی)، نظارت و کنترل ورود غیربومیان (هدایت تغییرات به سمت پایداری اجتماعی) و غنی‌سازی و حفاظت جنگل و مرتع و مراقبت بهداشتی از محیط (هدایت تغییرات به سمت پایداری محیطی) به صورت جدی مدنظر مسئولان دولتی و محلی قرار گیرد.

- Tacoli, C. (2003). The links between urban and rural development. *Environment and Urbanization*, 15(1), 3-12.
- Saidi, A. (2011). [Structural-functional dynamics: systematic approach in spatial studies (Persian)]. *Geography Quarterly*, 9(29), 7-16.
- Saidi, A. (2012). [Structural dynamics functional: an alternative approach to spatial planning, environment and rural development (Persian)]. *Space Economy and Rural Development*, 1(1), 1-19.
- Saidi, A., & Ahmadi, M. (2011). [Urbanization and functional-structural transformation in rural houses: the villages surrounding the city of Zanjan (Persian)]. *Geography Quarterly*, 9(13), 1-20.
- Saidi, A., Rahmani Fazli, A., Azizpour, F., & Mohebbi, A. (2013). [Housing and structural-functional integration: a discussion Nzamvargy rural atmosphere (Persian)]. *Geography Quarterly*, 11(39), 7-32.
- Saparauskas, J., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2011). Selection of Facade's Alternatives of Commercial and Public Buildings Based on Multiple Criteria. *International Journal of Strategic Property Management*, 15(2), 189-203.
- Taslimi, M. S. (1997). [Analyze of the decision-making proces (Persian)]. Tehran: Samt Publication.
- Unwin, T. (1992). *The place of Geography*. Harlow: Longman Scientific & Technical.
- Woods, M. (2011). *Rural geography (processes, reactions and experiences of rural reform)* (M. R. Rezvani & F. Sameti, Persian Trans.). Tehran: Tehran University Press.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as Way of Life. *American Journal of Physiology*, 44(1), 1-2.
- Yankson, P. W. (2004). *Decentralisation and poverty reduction: the role of district assemblies in Ghana*. Paper presented at the NUFU Workshop on Poverty. Legon, Ghana, 6-8 October 2005.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Antucheviciene, J., & Zakarevicius, A. (2012). Optimization of weighted aggregated sum product assessment. *Elektronika ir Elektrotechnika*, 122(6), 3-6.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی